

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty
Güz/Autumn 2020, 7/2, 1602-1624

**ÜCRET KARŞILIĞINDA KUR'ÂN OKUNMASI PROBLEMİ BAĞLAMINDA
BİRGİVİ'NİN GÖRÜŞLERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ**

**Birgivi's Views And Evaluation of Them in the Context
of the Problem of Reading the Qur'an For a Fee**

Mehmet ÜMÜTLİ

Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri
Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, e-Mail: mehmetumutli66@gmail.com Orcid No:
0000-0002-7195-7200

Hakemler / Referees:

Doç. Dr. İbrahim TÜFEKÇİ / Sinop Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi
Dr. Öğr. Üyesi Sefa ATİK / Pamukkale Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received: 28/10/2020
Kabul Tarihi / Accepted: 16/12/2020
Yayın Tarihi / Published: 30/12/2020
Cilt / Volume: 7
Sayı / Issue: 2
Sayfa / Pages: 1602-1624

Atıf / Cite as: Ümütlü, Mehmet. "Ücret Karşılığında Kur'ân Okunması Problemi Bağlamında Birgivi'nin Görüşleri Ve Değerlendirilmesi" [Birgivi's Views And Evaluation of Them in the Context of the Problem of Reading the Qur'an For a Fee]. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 7/2 (Aralık 2020), 1602-1624. Doi: [10.17859/pauifd.817641](https://doi.org/10.17859/pauifd.817641)

İntihal / Plagiarism: Bu makale, Ithenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with Ithenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAÜİFD), 7 (2) 2020: 1602-1624

ÜCRET KARŞILIĞINDA KUR'ÂN OKUNMASI PROBLEMİ BAĞLAMINDA BİRGİVÎ'NİN GÖRÜŞLERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ*

Mehmet ÜMÜTLİ**

Öz

Kur'ân okunması (kıraâtı) uygulaması İslam dininde teşvik edilen önemli ibadetler arasında yer almaktadır. İbadetler, dünyevî bir karşılık temin etmek için değil yalnızca Allah rızasını kazanmak için yapılmalıdır. Diğer taraftan ücret karşılığında Kur'ân okunması meselesi İslam hukuku geleneği içerisinde ele alınmış ve İslam âlimleri tarafından farklı bakış açıları ortaya konulmuştur. Konu bağlamında düşüncelerini ifade eden âlimlerden birisi de Birgivî Mehmed Efendi'dir (ö. 981/1573). Birgivî, yaşamış olduğu dönemin sorunlarına ve İslam dininin ilkeleriyle bağdaşmayan dinî içerikli toplumsal uygulamalara karşı duyarlılık gösteren bir âlimdir. Birgivî, ücret karşılığında Kur'ân okunması konusu hakkında müstakil bir çalışma yapmıştır. Onun, söz konusu meseleyi, teorik yönden oldukça güçlü incelemesinin yanında tutarlı mantıksal zeminde ve sistematik bir tarzda ele aldığı da görülmektedir. Bu anlamda onun konuya dair yaklaşımının ortaya konmasının önem arz ettiği söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Birgivî, İslam hukuku, Kur'ân okumak, Ücret, İbadet

Birgivi's Views And Evaluation of Them in the Context of the Problem of Reading the Qur'an For a Fee

Abstract

The practice of reading the Qur'an (qiraât) is among the important worship that is encouraged in Islam. Worships should only be done for the sake of Allah, not for a worldly response. On the other hand, the issue of reading the Qur'an for a fee has been handled within the tradition of Islamic law and different perspectives have been put forward by Islamic scholars. One of the scholars who expressed his thoughts in the context of the subject is Birgivi Mehmed Efendi (d. 981/1573). Birgivi is a scholar who shows sensitivity to the problems of the period he lived and social practices that are incompatible with the principles of the religion of Islam. He made a separate study on the subject of Birgivi's reading the Qur'an for a fee. It is seen that he has dealt with the issue in a coherent logical ground and in a systematic manner, in addition to his strong theoretical analysis. In this sense, it can be said that it is important to reveal his approach to the subject.

Keywords: Birgivî, Islamic law, Reading the Qur'an, Fee, Worship

Structured Abstract: Reading the Qur'an is an independent worship for a Muslim who has the necessary religious conditions. Therefore, the provision of payment, payment or demand for such a practice, which is worship, is subject to evaluation by Islamic jurists within the tradition of Islamic law. Although there are a few Islamic laws

* Makalenin *Etik Kurul İzni* gerektirmediğine dair yazarın beyanı bulunmaktadır.

** Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Anabilim Dalı, e-Mail: mehmetumutli66@gmail.com Orcid No: 0000-0002-7195-7200

that adopt a moderate approach to reading the Qur'an in order to provide financial benefits and the issues evaluated in this context, it can be said that the established perspective accepted in the tradition on this issue is generally negative.

Practices such as reading the Qur'an for a fee, having it read, even ordering or receiving the Quran from beginning to end are among the issues that are still up-to-date today. For, it is an undeniable fact that such behaviors, which are not compatible with the religious framework, have become widespread in the society. Therefore, although the subject has a certain background with its historical aspect, it is still up-to-date with its reflections at the social level.

In his work on the subject, Birgivi (d. 981/1573) tried to determine the decree of reading the Qur'an in terms of Islamic law for a fee or any material benefit with the help of convincing evidence. Birgivi, who is seen to use a very harsh language while dealing with the subject, constructs the theoretical background of the problem in a solid way by making logical explanations instead of using transmitted evidences such as verses and hadiths, which are detailed evidences. According to him, acts of worship such as prayer, fasting, reading the Qur'an, prayer, tahlil, takbir and salawat are acts that are performed solely in the body and do not lead to another worship. With this approach, it is seen that he conveys the classification existing in Islamic law works. According to Birgivi, it is not permissible according to any madhhab to perform this kind of worship, which is done solely in the body and does not lead to another worship, for any fee and to forgive the reward in this way. According to Birgivi, reciting the adhan (ezan) for a fee, bringing the kâmet or teaching the Qur'an for a fee are not among the kinds of worship where rewards are obtained. Therefore, it is permissible to make a lease (icara) contract by paying the fee for such applications. The right thing in this matter is not because the practices in question are worship, but because they are a means of worship. According to the statement of Birgivi, getting a fee for such practices and performing them without the intention of performing worship is a situation that prevents them from being a tool, but from worshipping. According to Birgivi, performing rukya for a fee cannot be considered as a worship. Because rukya is an application for therapeutic purposes. On the other hand, Birgivi states that this is the acceptance of some scholars and that his approach to the subject is not very positive. According to him, prayers cannot be performed in order to obtain any financial value as they are worshiped. According to Birgivi, practices such as reading adhan and bringing kamet have two characteristics in the form of worship and being an occasion (tool) for worship. Therefore, it is not considered haram to perform such practices that do not have the quality of worshipping only for a purpose other than the consent of Allah. However, reading the Qur'an has the quality of pure worship and has been legitimized in the religious field with this quality. Therefore, it is not halal to do it for any other purpose than gaining the pleasure of Allah.

Pointing out the direction of the Qur'an to be worshiped, Birgivi emphasizes that worship should be done only for the sake of Allah, not for a worldly benefit. The analysis of Birgivi on the subject is as follows: It is not permissible to read the Qur'an in exchange for money and to give money in return for the recited Qur'an. There is no reward for such a reading. For this reason, it would be appropriate for a person to read the Qur'an with a fee to donate to the soul of his past and to read the chapters that he knows himself, instead of having him download a hatim. However, without bargaining and mentioning about money, there is no religious objection in making a proper donation as a gift to a person who has read the Qur'an for the sake of Allah or has sent down calligraphy. However, it has become customary to give money for the Qur'an read in a region and if both parties know this, the money given is not a gift but a fee. Therefore, it is not halal to receive this money. It is seen that Birgivi's approach to the subject reflects the established point of view of the Hanafi fiqh tradition.

It is seen that different approaches have been put forward by Islamic jurists in the context of the issue. As Birgivi stated, some scholars who consider it appropriate to read

the Qur'an for a fee are involved in the tradition of fiqh. On the other hand, the majority of Islamic scholars, including Birgivî, have stated that such a practice is not religiously appropriate, taking into account the aspect of worship. Considering the aspect of reading the Qur'an as a worship, it can be said that this view is a more cautious and more appropriate approach.

Keywords: Birgivî, Islamic law, Reading the Qur'an, Fee, Worship

GİRİŞ

Kur'ân okumak, dinî açıdan teşvik edilen önemli ibadetler arasında yer almaktadır. Nitekim Kur'ân okumanın ve öğrenmenin önemi ve fazileti hakkında âyet ve hadislerin bulunması da bu durumu açık bir şekilde göstermektedir. İbadetlerde bulunması gereken temel nitelik, hiçbir dünyevi çıkar gözetilmeden, yalnızca Allah rızası için yapılmasıdır. Bu bakımdan her hangi bir dünyevî menfaati elde etmek veya maddî çıkar sağlamak amacıyla yapılan ibadetler genel olarak dinî yönden uygun görülmemiştir.

Dinî açıdan gerekli olan şartları taşıyan bir Müslüman için Kur'ân okumak ibadettir.¹ Dolayısıyla ibadet olan böyle bir uygulama karşılığında ücret alınması, verilmesi veya talep edilmesinin dinî açıdan hükmü, fûrû-i fıkıh geleneği içerisinde İslam hukukçuları tarafından değerlendirilmeye tâbi tutulmuştur.

Ücret karşılığında Kur'ân okunması, okutturulması hatta hatim siparişi verilmesi veya alınması gibi uygulamalar, günümüzde de güncelliğini sürdüren meseleler arasında yer almaktadır. Zira toplumda, dinî çerçeveye uygun olmayan bu türden davranışların yaygınlık kazandığı yadsınamaz bir gerçek olarak karşımızda durmaktadır. Dolayısıyla konu tarihsel yönü ile belirli bir arkaplana sahip olmakla birlikte toplumsal hayattaki yansımalarıyla güncelliğini hala korumaktadır.

Bu çalışmada ücret karşılığında Kur'ân okunması konusu bağlamında yerleşik bakış açısı olan "câiz olmama" düşüncesini benimseyen hicrî 10. asrın önde gelen İslam âlimlerinden Birgivî Mehmed Efendi'nin (ö. 981/1573) görüş ve değerlendirilmelerine yer verilecektir. Diğer taraftan fûrû-i fıkıh geleneği içerisinde meselenin yansımalarına da temas edilecektir. Birgivî konuya dair "*İkâzü'n-nâimîn ve ifhâmü'l-kâsırîn*" olarak isimlendirdiği müstakil bir risale yazmış ve düşüncelerini üst perdeden dillendirme yolunu tercih etmiştir. Bu bağlamda onun konuya dair yaklaşımının tespit ve değerlendirilmesinin önemli olduğu ifade edilebilir.

¹ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsûṭ*, (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 16/36; İbn Âbidîn Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî, *Reddû'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1412/1992), 3/738.

1. İmam Birgivî'nin Hayatı ve İlmi Kişiliği

İmam Birgivî, hicrî 929 tarihinde Balıkesir'de dünyaya gelmiştir.² Tam adı Takıyyüddin Mehmed olup Birgivî Mehmed Efendi olarak tanınmaktadır. Birgivî'nin babası müderris Ali Efendi ilim ve fazilet sahibi bir zattır.³

Birgivî, ilk eğitimini babasının yanında almıştır. Babasından sarf, nahiv, usûl, mantık ve diğer bazı ilimleri okumuş, bu arada da hafızlığını tamamlamıştır. Sonraki süreçte eğitimine devam etmek amacıyla İstanbul'a giden Birgivî, dönemin önde gelen ilim adamlarından Ahîzâde Mehmed Efendi'nin (ö. 974/1567) yanında eğitimine devam etmiş ve bir süre onun hizmetinde bulunmuştur. Daha sonra ise "Kızıl Molla" lakabıyla tanınan ve Birgivî'nin müderrislik ünvanı kazanmadan önceki son hocası olan⁴ Kazasker Abdurrahman Efendi'nin (ö. 983/1575) derslerine devam etmiştir.⁵ Abdurrahman Efendi'nin yanında eğitimini tamamlayarak icâzetini ve ardından ihtisasını tamamlamak suretiyle müderrislik payesini alan Birgivî çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Kanûnî Sultan Süleyman döneminde Edirne kassâm-ı askerîsi⁶ olan Birgivî yaklaşık olarak dört yıl sürdürdüğü bu görevi süresince de ilmî faaliyetlerine devam etmiştir.⁷

Birgivî, üstlenmiş olduğu memurluk görevlerine ek olarak cami ve mescitlerde vaazlar ve sohbetler vermiş, halkı Kur'ân ve sahih Sünnet'in tavsiye etmiş olduğu yaşam tarzına davet etmek suretiyle irşad faaliyetlerini sürdürmüştür.⁸ Birgivî, yaşamış olduğu dönemde kabirlerin türbe haline getirilmesi, kabirlerde mum yakılması, ücret veya herhangi bir maddî menfaat karşılığında Kur'ân okunması gibi İslâm dininin temel ilkeleriyle bağdaşmayan bid'atlere ve batıl inançlara; devlet kurumlarında rüşvetin yaygınlık kazanmasına, hak etmeyenlere ücretle ilmî ünvanlar ve görevler verilmesi gibi yanlış uygulamalara karşı korkusuzca mücadelesini sürdürmüştür.⁹

² Emrullah Yüksel, "Birgivî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/191.

³ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, (İstanbul: Meral Yayınları, ty.), 1/284.

⁴ Osman Cengiz, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinin Kaynakları (Çivizâde-Ebussuûd-Birgivî)*, (Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018), 16.

⁵ Ahmet Turan Arslan, *İmam Birgivî Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*, (İstanbul: Seha Yayınları, 1992), 30.

⁶ Kassâm-ı Askerî: Yönetici zümreye mensup kişilerin miraslarını kazasker (askerî hâkim) adına vârisler arasında taksim eden kişidir. (Bkz. Said Öztürk, "Kassâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/579.

⁷ Huriye Martı, *Birgivî Mehmed Efendi*, (Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni) (İstanbul: İnsan Yayınları, 2015), 8/637, Yüksel, "Birgivî", 6/192.

⁸ Arslan, Ahmet Turan, "İmam Birgivî'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", *İmam Birgivî Sempozyumu*, ed. Mehmet Şeker (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 18.

⁹ Yüksel, "Birgivî", 6/192.

Birgivî, bir süre sonra, bid'at niteliği taşıyan uygulamalara karşı toplumda mevcut olan duyarsızlığa tahammül edememiş ve tepki olarak memurluk görevini bırakmıştır. Bu süreçte İstanbul'a giderek Bayramiyye tarikatı şeyhi Abdullah Karamânî'ye (ö. 972/1564) intisap etmiş ve bir süreliğine inziva hayatı yaşamıştır.¹⁰ Yine bu dönemde Edirne'de kassâm-ı askerî iken görevi gereği hakkı olarak aldığı ücretleri defter kayıtlarına göre iade etmiş ve hak sahiplerinden helâllik almıştır.¹¹ Mürîdinin ders ve irşad faaliyetleri için geri dönmesini isteyen Abdullah Karamânî'nin de tavsiyesi üzerine, Sultan II. Selim'in Birgili olan hocası Atâullah Efendi'nin günümüzde İzmir şehrinin Ödemiş ilçesine bağlı Birgi köyünde yaptırdığı dârü'l-hadis medresesine müderris olarak almış akçe maaş ile tayin edilmiştir.¹² İlmî ehliyetiyle kısa zamanda meşhur olan İmam Birgivî'den ders almak isteyen pek çok ilim talebesi ülkenin her tarafından Birgi'ye gelmeye başlamıştır. İmam Birgivî, hayatının geri kalan kısmını Birgi'de eğitim-öğretim, irşad ve eser yazma faaliyetleriyle geçirmiş olması sebebiyle de "Birgivî" nisbesiyle tanınır olmuştur.¹³ İmam Birgivî hayatının sonlarına doğru tekrar İstanbul'a giderek sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'ya adaletsizliklerle mücadele etmesi hususunda bazı tavsiyelerde bulunmuştur. Hicrî 981 yılı Cemâziyelevvel ayında (Eylül 1573) bir İstanbul seyahati sırasında veba hastalığına yakalanarak hicrî yıla göre 52 yaşında vefat etmiş ve Birgi'ye defnedilmiştir.¹⁴

Fıkıhta Hanefî, itikadda ise Mâtürîdî geleneğinin önemli bir temsilcisi olan Birgivî'nin hayatını inceleyenler, onun Osmanlılar döneminde yetişmiş seçkin bir ilim adamı olmasının yanında dinî ve ahlâkî şahsiyeti bakımından da örnek bir insan olduğunu ifade etmektedirler.¹⁵ Birgivî'nin, özellikle ahlâk ve İslam hukukuna dair yazmış olduğu eserlerinde klasik görüş ve bilgileri aktarmasının yanında kendi dönemindeki dinî, ahlâkî, sosyal ve siyasî meselelere de özel bir önem vermesi, bunlarla ilgili kişisel görüşlerini ve yeri geldiğinde eleştirilerini korkusuzca ortaya koyması onun ilmî kişiliğinin en dikkate değer yönüdür.¹⁶ Birgivî, dürüst bir karaktere sahip olmasının yanında savunmuş olduğu değerlerden taviz vermeyen bir ilim adamıdır. Nitekim kendi dönemi açısından oldukça yaygın olan idarecilere eser ithaf etme uygulamasına rağmen yapmış olduğu çalışmalardan hiçbirini herhangi bir yöneticiye ithaf etmemiş, aksine devletin ileri gelenleri de dahil olmak üzere her seviyedeki yöneticilerde ve devlet görevlilerinde gördüğü yanlışlıkları dile getirmiş

¹⁰ Martı, *Birgivî Mehmed Efendi*, 8/638.

¹¹ Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/284.

¹² Nev'izâde Atâî, *Hadâiku'l-hakâik fî tekmileti's-şakâik*, Haz. Abdülkadir Özcan (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989), 180; Arslan, "İmam Birgivî'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri", 18. Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/284; Cengiz, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinin Kaynakları*, 18.

¹³ Yüksel, "Birgivî", 6/192.

¹⁴ Atâî, *Hadâiku'l-hakâik*, 180; Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/285; Arslan, *İmam Birgivî Hayatı Eserleri*, 38-39; Cengiz, *XVI. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinin Kaynakları*, 18.

¹⁵ Martı, *Birgivî Mehmet Efendi*, 8/669.

¹⁶ Yüksel, "Birgivî", 6/192.

ve yapıcı eleştirilerde bulunmuştur.¹⁷ Özellikle devlet görevlerinin rüşvet karşılığı satılması, devlet memurlarının rüşvet almaları, ehil olmayanlara ilmî ve idarî unvanlar verilmesi, toplumda cehaletin yaygınlaşması ile her türlü bid'at ve hurafe Birgivî Mehmed Efendi'nin şiddetle karşı çıkmış olduğu temel problemler arasında yer almaktadır.¹⁸

Birgivî, kendisi de bir tarikat bir mensubu olmakla birlikte kendi döneminde İslamî ilkelerden sapmış ve din dışı uygulamalar ve bid'atler oluşturmuş olan kimi tasavvufî akımları da eleştirmekten hiçbir şekilde geri durmamıştır. Bu bağlamda bazı mutasavvıfların bid'at ve aşırılıklarını ortaya koyup tenkit etmek üzere "*el-Kavlü'l-vasît beyne'l-ifrât ve't-tefrîr*" adlı bir de risâle yazmıştır. Bu çalışması sebebiyle kimi çevreler tarafından tasavvuf düşmanı olmakla suçlanmıştır.¹⁹ Aslında Birgivî, Ehl-i Sünnet anlayışındaki tasavvufî uygulamalara cephe alan bir düşünceye sahip değildir. O, sufi görünüp de, bu konuda liyakati olmayanlara karşı tavrını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.²⁰ Birgivî'nin, bid'atler konusunda oldukça hassas bir yapıya sahip olması sebebiyle, şekilsel bir hale gelmiş uygulamalarıyla tarikatlara sıcak bakmadığı düşünülebilir. O, tasavvufun pratik yönünü kabul etmekle birlikte nazarî ve felsefî yönüne ılımlı bakmamıştır. Bu bağlamda bazı kaynaklarda onun, İbn Arabî tipi "Vahdet-i Vücut"çu tasavvuf anlayışına karşı olduğu ifade edilmiştir.²¹

Birgivî'nin Arapça dilbilgisi, tasavvuf, fıkıh, akâid, tefsir, hadis, kiraât gibi çeşitli disiplinlerde yazmış olduğu ve birçoğu Arapça olan çok sayıda eseri bulunmaktadır.²² Bu eserleri arasında farklı konulara dair kaleme aldığı risalelerinin de önemli bir yer tuttuğu söylenebilir. Zira bu risalelerde ele alınan konular Birgivî'nin yaşamış olduğu dönemin ve bir parçası olduğu toplumun sorunlarına çözümler üretmeye matuf olarak kaleme alınan güncel meseleleri kapsamaktadır. "*Resâilü'l-Birgivî*" adıyla yayınlanmış²³ olan bu risalelerden biri de "*Îkâzü'n-nâimîn ve ifhâmü'l-kâsırîn*" isimli çalışmasıdır.²⁴ İmam Birgivî risalesine vermiş olduğu bu isimlendirmenin gerekçesini de eserin mukaddimesinde şu şekilde ifade etmektedir:

¹⁷ Martı, *Birgivî Mehmet Efendi*, 8/643.

¹⁸ Yüksel, "Birgivî", 6/192.

¹⁹ Yüksel, "Birgivî", 6/192.

²⁰ Mehmet Demirci, "Birgivî ve Tasavvuf", *İmam Birgivî Sempozyumu*, ed. Mehmet Şeker (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 60.

²¹ Bkz. Demirci, "Birgivî ve Tasavvuf", 62, 65.

²² Birgivî'nin eserleri hakkında detaylı bilgi edinmek için bkz. Bursalı Mehmet Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, 1/285, 286; Mehmet Özkan, "İmam Birgivî'nin (929-981/1523-1573) Fıkıh İlmindeki Yeri", *Balıkesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivî Sempozyumu*, ed. Mehmet Bayyigit vd. (Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019), 160-165.

²³ Muhammed b. Pir Alî er-Rumî el-Birgivî, *Resâilü'l-Birgivî*, thk. Ahmed Hâdî el-Kassâr, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011).

²⁴ Muhammed b. Pir Alî er-Rumî el-Birgivî, *Îkâzü'n-nâ'imîn ve ifhâmü'l-kâsırîn*, (Resâilü'l-Birgivî içerisinde), thk. Ahmed Hâdî el-Kassâr, (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011), 83-90.

"Bu çalışma, uyuyanları ikaz eden, iddialarımız ve anlattıklarımız hususunda anlama kılığı olanlara açıklık getiren bir risaledir."²⁵

Bu risâlesinde Birgivî, ücret veya maddî herhangi bir menfaat karşılığında Kur'ân okumanın İslam hukuku açısından hükmünü ikna edici deliller yardımıyla tespit etmeye çalışmıştır. Konuyu işlerken oldukça sert bir dil kullandığı görülen Birgivî, meselenin izahında tafsilî delil niteliğinde olan âyet ve hadisler gibi naklî delillerden yararlanmak yerine mantıksal izahlar yapmak suretiyle problemin teorik arkaplanını sağlam bir şekilde kurgulamaktadır.

2. Birgivî'nin Ücret Karşılığında Kur'ân Okunmasına Dair Görüşleri

Birgivî Mehmed Efendi, Kur'ân okunmasının (tilâvetü'l-Kur'ân, kıraâtü'l-Kur'ân) bir ibadet olduğunu vurguladıktan sonra bu ibadet türünün, ibadetlerin tasnifindeki yerini tespit etmeye çalışarak konuya giriş yapar. Ona göre namaz, oruç, Kur'ân okumak, tehlil, tesbih, tekbir ve salavât getirmek gibi ibadetler salt (mahza) bedenle yapılan ve başka bir ibadetin gerçekleşmesine vesile olmayan ibadetlerdir.²⁶ Birgivî'nin bu yaklaşımıyla fıkıh kaynaklarında mevcut olan tasnifi kısmen aktardığı görülmektedir.²⁷ Birgivî'ye göre salt bedenle yapılan ve başka bir ibadetin gerçekleşmesine vesile niteliğinde olmayan bu tür ibadetleri her hangi bir ücret karşılığında yapmak ve bu şekilde sevabını bağışlamak hiçbir mezhebe göre câiz değildir. Hatta semavî dinlerin hiç birinde böyle bir uygulama uygun görülmemiştir. Zira bu şekilde gerçekleştirilen uygulamalarda herhangi bir sevap hasıl olmamaktadır.²⁸

Birgivî, incelediği konunun doğru bir şekilde anlaşılması için kavramsal çerçeveyi net bir şekilde ifade etme gayreti sergilemektedir. Bu bağlamda "Salt bedenle yapılan ve vesile nevinden olmayan ibadetler" ifadesi ile neyi kastettiğine açıklık getirmeye çalışmaktadır. Ona göre alışveriş ve kiralama akdi gibi mubah olan uygulamalar söz konusu "salt bedenle yapılan ibadet" kapsamı dışında kalmaktadır. Zira bu tür mubah uygulamalar dünyevî ihtiyaç veya zevkler için yapılmaktadır. Aynı şekilde yapıldığı takdirde sevap hasıl olan mubah davranışlar da Birgivî'nin risalesinde kastettiği ve inceleme konusu olan "ibadetler" kapsamına dahil olmamaktadır. Herhangi bir ibadetin ifası için yapılan bedeni güçlendirme uygulaması, mescit veya köprü inşa etmek gibi uygulamalar bu türden mubah fiillere örnek olarak gösterilebilir. Birgivî, "bedenle" (bedenî) kelimesi ile de zekât gibi malî ibadetleri kapsam dışına bıraktığını ifade etmektedir. Yine "salt" (mahza) kelimesi ile hac ve cihad gibi bileşik (mürekkeb) yani hem beden hem de mal ile yapılan ibadetler

²⁵ Birgivî, *İkâzü'n-nâ'imîn*, 85.

²⁶ Birgivî, *İkâzü'n-nâ'imîn*, 85.

²⁷ Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârîî ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-ḥakā'ik şerḥu Kenzî'd-dekā'ik*, (Kahire: Matbaatü Bulâk el-Emîriyye, 1313), 2/85; Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *el-Binâye fî şerḥi'l-Hidâye*, thk. Emîn Sâlih Şaban (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000), 4/ 470; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muḥtâr*, 2/74.

²⁸ Birgivî, *İkâzü'n-nâ'imîn*, 85.

kapsam dışı kalmaktadır.²⁹ Aynı şekilde “vesile olmayan” ifadesi ile ezân, kâmet, Kur’ân öğretimi gibi uygulamalar kapsam dışı bırakılmıştır.³⁰

Birgivî, hem incelemekte olduğu konunun doğru bir şekilde anlaşılabilmesi hem de ortaya koyacağı düşüncenin sağlam bir zeminde ilerlemesi için ibadete ait bazı niteliklerin bilinmesi gerektiğini ifade etmektedir. Birgivî bu nitelikleri şu şekilde sıralamaktadır:

- İbadet sadece Allah rızası için yapılmalıdır.
- Samimiyetle ve ihlasla edâ edilmelidir.
- Dünyevî herhangi bir menfaat için yapılmamalıdır.
- İbadet olması yönüyle niyet şarttır.
- İbadetten sevap elde edilmesi niyete bağlıdır.
- Niyet, amele sevk eden kalbî bir işlem olup yalnızca söylemekten ve içten getirmekten ibaret değildir.”³¹

Birgivî ibadetle ilgili hususiyetleri bu şekilde sıraladıktan sonra zahiren ibadet gibi algılanan bazı örneklemeler üzerinden konuyu detaylandırmaktadır. Örneğin belirli bir ücret karşılığında başka birinin zekâtını dağıtan kişinin bu fiili gerçekte ibadet olmadığı gibi bu kişi sevaba da müstahak olamaz. Fakat yapmış olduğu bu uygulama ibadet görünümündedir. Birgivî’nin ifadesine göre ücret karşılığında gerçekleştirilen hac ve cihad uygulamaları ise -bu şekilde cevâz veren fakihlerin kabulüne göre- zahiren ibadet niteliği taşımaktadır. Onun bu ifadesinden konuya dair düşüncesinin çok da olumlu olmadığı anlaşılmaktadır. Bu iki uygulamanın ibadet niteliği taşıyabilmesi için bazı şartların bulunması gerekmektedir. Öncelikle bu ibadetlerin gerçekleştirilmesi hususunda mükellefin samimi bir niyeti bulunmalıdır. Bu durumda verilen ücret, Mekke ve cihad yurduna gitmek için verilmiş kabul edilebilir. Birgivî, bu durumu şu örnek üzerinden zihinlere yaklaştırmaya çalışmaktadır: Bir kişi, hac veya umre yapmak istemektedir, fakat söz konusu ibadetlerin ifa edildiği kutsal mekânlara uzak olduğundan ve malî yönden bu yerlere ulaşma imkânına da sahip olmadığından bu niyetini gerçekleştirememektedir. Bu

²⁹ Birgivî tarafından yapılan bu tasnif çeşidi fıkıh kaynaklarında genel olarak “ibadette niyâbet” konusu bağlamında yer almaktadır: Buna göre ibadetler üç kısma ayrılmaktadır: 1. Yalnızca bedenle yapılan ibadetler (Bebenî İbadetler): Namaz ve oruç gibi ibadetler bu kısma dahildir. Bu ibadetleri insanın bizzat kendisinin yapması gerekir. 2. Malla yapılan ibadetler (Malî İbadetler): Zekât, sadaka ve fitre gibi malların bir kısmının Allah rızası için muhtaçlara verilmesi şeklinde yapılan ibadetlerdir. 3. Hem mal hem bedenle yapılan ibadetler: Hac ve Umre gibi, hem maddî imkânı hem de yolculuk için sağlıklı olmayı gerektiren ibadetlerdir. (Bkz. Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-şanâ’i’ fî tertîbi’s-şerâ’i’*, (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1406/1986), 2/ 212. Ferhat Koca, “İbadet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/243.)

³⁰ Birgivî, *İkâzü’n-nâ’imîn*, 85.

³¹ Birgivî, *İkâzü’n-nâ’imîn*, 85-86.

durumda başka biri, ücretini ödemek suretiyle onu bu yerlere göndermektedir ki böyle bir uygulama câizdir. Fakat Birgivî'ye göre hac ve cihad uygulamaları, bir mal veya maddî menfaat elde etmek amacıyla yapılıyorsa, sevap elde edilen bir ibadet olarak değerlendirilmesi mümkün değildir.³² Zira bu durumda mükellefin, ibadeti gerçekleştirmeye yönelik samimi bir niyeti bulunmamıştır.

Birgivî'ye göre yerine hac yaptıran kişinin vekâlet vererek yaptırmış olduğu hac ibadetinin sahih olabilmesi için şu iki kriterin bulunması gerekmektedir:

- Kişinin malî açıdan imkânı olmakla birlikte hac ibadetini bizzat edâ edebilme gücü bulunmamalıdır.
- Mükellef hac ibadetini Allah rızası için edâ etme niyetine sahip olmalıdır.³³

Birgivî'ye göre ücret karşılığında ezan okunması, kâmet getirilmesi veya ücretle Kur'ân öğretiminin yapılması sevap elde edilen ibadet çeşitleri arasında bulunmamaktadır. Dolayısıyla da bu gibi uygulamalar için ücretini vermek suretiyle kiralama (icâre) akdinin yapılması câiz olmaktadır. Bu husustaki cevâz, söz konusu uygulamaların ibadete vesile (araç) olmaları sebebiyledir. Zira Birgivî'nin ifadesine göre bu gibi uygulamalar karşılığında ücret alınması ve bunların ibadeti gerçekleştirme niyeti olmaksızın yapılmaları, onların vesile olmalarına değil ibadet olmalarına engel bir durumdur.³⁴

Birgivî'nin, ücret karşılığında Kur'ân okunması meselesiyle bağlantılı olan rukye konusuna da temas ettiği görülmektedir. Rukye; hastalık ve kötülüklerden korunmak veya kurtulmak amacıyla Kur'ân veya dua okuyup üfleme anlamında fikhî bir terimdir.³⁵ Birgivî'ye göre ücret karşılığında rukye yapılması bir ibadet olarak değerlendirilemez. Zira rukye, tedavî amaçlı yapılan bir uygulama olup alınan ücret tedavî ücreti olarak kabul edilmektedir.³⁶ Öte yandan Birgivî, bu hususun bazı âlimlerin kabulü olduğunu ifade ederek kendisinin konuya yaklaşımının çok da olumlu olmadığına işaret etmektedir. Ona göre ibadetler, ibadet olmaları yönüyle herhangi bir malî karşılığı elde etmek için yapılamaz.³⁷

Birgivî, karşıt görüş sahiplerinin dillendirdiği; sevap beklenmeksizin ücret karşılığında Kur'ân okunmasının câizliğinin mümkün olup olmayacağı sorusunu gündeme alır. Buna göre para karşılığında Kur'ân okumanın, ücret mukabilinde edâ edilen ezan, kâmet, Kur'ân öğretimi faaliyetleri gibi değerlendirilmesi neden mümkün olmamaktadır? Birgivî'ye göre ezan okumak, kâmet getirmek gibi uygulamaların, ibadet ve ibadete vesile (araç) olma şeklinde iki özelliği bulunmaktadır. Dolayısıyla dinî açıdan bu gibi salt ibadet olma niteliği taşımayan uygulamaların Allah rızasının dışında başka bir amaçla icra edilmesi haram olarak değerlendirilmez. Buna mukabil

³² Birgivî, *İkâzû'n-nâ'imîn*, 86.

³³ Birgivî, *İkâzû'n-nâ'imîn*, 86.

³⁴ Birgivî, *İkâzû'n-nâ'imîn*, 86.

³⁵ Bkz. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/ 57.

³⁶ Birgivî, *İkâzû'n-nâ'imîn*, 86; Ayrıca bkz. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/57.

³⁷ Birgivî, *İkâzû'n-nâ'imîn*, 86.

Kur'ân okumak ise salt (mahza) ibadet vasfını taşımaktadır ve dinî alanda bu niteliğiyle meşrû kılınmıştır. Dolayısıyla Allah rızasını kazanmanın dışında başka bir amaçla yapılması helal değildir. Birgivî'nin, burada mantıksal bir çıkarım yaparak hükme ulaşmaya çalıştığı görülmektedir. Ona göre salt ibadet olan Kur'ân okuma uygulaması, ancak samimi bir niyet ile ibadet olarak varlık kazanabilmektedir. Ücret karşılığında Kur'ân okuma niyetiyle gerçekleşen uygulamalarda ise mükellef açısından "Allah'a ibadet etme", "Allah'ın rızasını hedefleme" gibi niyetler bulunmadığı için uygulamanın menfaati yani sevabı mevcut olmamaktadır. Netice itibariyle de bu şekilde gerçekleşen uygulamalarda kiralama akdinin manası yani muhtevası da bulunmamaktadır.³⁸ Zira kiralama işlemi akde konu olan şey (mahallü'l-akd) menfaattir ve menfaatin yokluğu akdin fasid olmasını gerektiren bir durumdur.³⁹

Birgivî, kalben kastetmenin niyet olması noktasında insanların bilgisizliğinin (cehaletin) meşrû bir mazeret olarak kabul edilip edilmeyeceği meselesine temas ederek konuya açıklık getirmeye çalışmaktadır. Birgivî'ye göre herhangi bir İslam ülkesinde yaşayan Müslüman mükellefler tarafından bilinmesi gerekli olan hususların bilinmemesi meşrû bir mazeret olarak kabul edilemez. Örneğin içki veya zinanın mahiyetinden habersiz olan ve bu sebeple bu günahlardan herhangi birini irtikab eden bir Müslüman için bu bilgisizliği bir mazeret teşkil etmez. Dolayısıyla bu tür günahların işlenmesi halinde sorumluluk meydana gelecektir. Birgivî konu bağlamında niyetin muhtevasına değinmektedir. Niyet; sözlük, örf ve dinî açıdan "davranışa sevk eden şey" anlamına gelmekte olup Birgivî'nin ifadesiyle çocuklar bile bunu bilmektedir. Örneğin bir kişi diğere; "Şu âlimi ziyaret etmen karşılığında her ziyaretin için sana bir dirhem vereceğim" dese ve adam o bir dirhem için o âlimi ziyarete gitse ve "Seni sevdiğim ve sohbetine katılmak için geliyorum. Niyetim senin güzel yüzünü görmek" dese, mümeyyiz çocuk bile bu ziyaretin, o âlim için değil, söz konusu dirhemi alabilmek için olduğunu anlayabilir. Bu durumda çocuk bile o adamı yalanlayacaktır ve sözüyle alay edecektir.⁴⁰

Birgivî, bazı kitaplarda yer alan ve ücretle Kur'ân okunmasının cevazını ifade eden nakillerin mümkünse te'vil edilmesi gerektiğini, te'vil imkânı olmaması halinde ise reddedilmesi gerektiğini ifade etmektedir. Zira ahâd haberler, sahihlik dereceleri ne kadar güçlü olursa olsun, mütevâtir habere, icmâa, ümmet ve âlimler nezdinde meşhur olan "câiz olmama" hükmüne aykırı olduklarında bu haberlerin kabul edilmeleri söz konusu değildir.⁴¹ Birgivî'nin ifadesine göre bu gibi meşhur olmayan kitaplardaki cevaz ifade eden söz konusu nakillerin kabul edilmesi mümkün değildir. Zira muteber kitaplarda bu türden nakiller bulunmamaktadır. Birgivî, görüşünü desteklemek için İbnü'l-Hümâm'ın (ö. 861/1457) "Şerhu'l-Hidâye" adlı eserindeki bir

³⁸ Birgivî, *İkâzû'n-nâ'imîn*, 87.

³⁹ Bkz. Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-Bâbertî, *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2004), 6/289.

⁴⁰ Birgivî, *İkâzû'n-nâ'imîn*, 87.

⁴¹ Birgivî, *İkâzû'n-nâ'imîn*, 88.

görüşüne yer vermektedir. İbnü'l-Hümâm'a göre "Nâdirü'r-Rivâye" eserlerinde⁴² bulunan malumatları İmam Muhammed'e (ö. 189/805) ve Ebû Yusuf'a (ö. 182/798) nispet etmek uygun değildir. Bu eserlerdeki malumatlar, "el-Hidâye" ve "el-Mebsût" gibi meşhur ve makbul eserlerdeki malumatlarla eşleştiği takdirde, o kitaplara dayandırılarak ancak kabul edilebilir. Diğer taraftan bir kitabın sadece yazarının güvenilir olması o kitapta bulunan, meşhur olana aykırı bilgilere güvenmeyi gerektirmez. Kaldı ki ne kendisi ne de yazarı belli olmayan kitaplara ve muteber kitaplara aykırı olan bilgilere güvenmek doğru olmayacaktır.⁴³

Kur'ân okunması için herhangi bir mal veya para verilmesi durumunda, bedeli alan yani okuyan kişi günah kazanmaktadır. Mal veya parayı veren kişi ise böyle bir günaha sebep olduğu için günaha ortak olmaktadır. Birgivî'ye göre Kur'ân okumaya vesile olan kişi, Kur'ân okuma sevabına iki şekilde ulaşabilir:

1. Kişinin içinden gelerek Kur'ân okuyan birine bağış yapması ve dolayısıyla onun Kur'ân okumasına vesile olmasıdır. Bu durumda bağışta bulunan kişi kıraatın sevabına ortak olabilir.

2. Kişinin, Kur'ân okumanın fazileti ve sevabı hakkında bilgisi olmayan birine bunu anlatması ve onu bu yola teşvik etmesidir. Kişi bu durumda da başkasını Kur'ân'a yönlendirdiği için sevaba ortak olur.⁴⁴

Birgivî, konuyla ilgili açıklamalardan ikna olmayanları sert bir dille eleştirmekte, bu kadar açık delillere karşı kör gibi davrandıklarını ifade etmektedir. Hatta onları güneşin ışığına maruz kalan ve göremez duruma gelen yarasalara benzetmektedir. Ona göre konuyla ilgili olarak ortaya konan hakikatleri inkâr edenler, bu konuda şüphe duyanlar ve ücret karşılığında Kur'ân okunmasının câiz olmasını dileyenler iman ağacını rahatsız etmekte, sarsmakta ve şuursuzca o ağacın kökünden sökülmesine sebep olmaktadırlar.⁴⁵

3. İslam Hukukçularının Konuya Dair Yaklaşımı

3.1. Hanefî Fakihlerinin Konuya Dair Yaklaşımları

Hanefî mezhebine mensup İslam hukukçularının konuya dair kısmî faklılık arz eden iki yaklaşımı bulunmaktadır. Meseleyi taat (mahza ibadet, kurbet) niteliği taşıyan herhangi bir uygulama karşılığında ücret alınması bağlamında değerlendiren mütekaddimîn dönemi Hanefî fukahâsı⁴⁶ genel olarak Kur'ân okumak üzerine yapılan

⁴² Nâdirü'r-Rivâye; Hanefî mezhebinin kurucu müçtehidlerinden nakledilen ve ikinci derecede kaynak değerine sahip rivayetlere ve bu rivayetleri içeren metinlere verilen isimdir. (Daha fazla bilgi almak için bkz. Eyyüp Said Kaya, "Nâdirü'r-Rivâye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/278-280).

⁴³ Birgivî, *İkâzû'n-nâ'imîn*, 88.

⁴⁴ Birgivî, *İkâzû'n-nâ'imîn*, 89.

⁴⁵ Birgivî, *İkâzû'n-nâ'imîn*, 89.

⁴⁶ Sözlük anlamı itibarıyla "öncekiler" anlamına gelen mütekaddimîn (mütekaddimûn) ve "sonrakiler" anlamına gelen müteahhirîn (müteahhirûn) ifadeleri, İslâm ilimler tarihinde bazı dönüşümlerin öncesini ve sonrasını belirten kavram çiftidir. Bunlarla

kiralama (isti'câr) akdinin câiz olmayan, dolayısıyla haram bir uygulama olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Konu bağlamında onların dayandıkları temel nokta, edâsı Müslümana özel olan ve Allah'a taat kapsamında değerlendirilen şeylerin yerine getirilmesi karşılığında ücret alınmasının câiz olmadığı düşüncesidir. Bu bakımdan namaz, oruç gibi ibadetler ve ezan okunması, Kur'ân öğretimi vb. uygulamalar Müslüman bireylere özgü davranışlar kapsamında bulunmaktadır.⁴⁷ Kur'ân okunması da bu kapsamda değerlendirilen davranışlar arasında yer almaktadır. Ayrıca bu tür davranışlar birer taat ve kurbet yani ibadet niteliği taşıyan uygulamalardır. Bu yönleriyle bu tür davranışların, yerine getirme gücüne sahip olan Müslüman bireylerden sadır olması Şâri'in istediği bir şeydir. Başka bir ifadeyle bu tür davranışlar Müslüman olmayanlar tarafından gerçekleştirilmesi mümkün olmayan uygulamalardır. Dolayısıyla bu gibi eylemler için herhangi bir Müslümanın kiralama câiz ve geçerli bir işlem olmayıp eğer ücret alınmış ise alınan bu ücret haksız kazanç kapsamında değerlendirilmektedir.⁴⁸

Kur'ân okunması amacıyla yapılan kiralama akdinin haramlığını savunan Hanefî fukahâsı, savunmuş oldukları görüşlerini temellendirmek için bazı hadis delilleri sunmaktadırlar. Bunlardan bazıları şu şekildedir: *"Kur'ân okuyunuz, fakat Kur'ân'ı faydalanma aracı yapmayınız."*⁴⁹ *"Her kim Kur'ân okur ve onu, insanların malını yemeğe vesile edinirse, kıyamet gününde, yüzü etten soyulmuş kemikten ibaret olarak gelir."*⁵⁰ *"Ashabım! Kur'ân okuyunuz. Kur'ân'ın feyzi ile ihtiyaçlarınızı Allah'ın hazinelerinden dileyiniz. Sizden sonra bir sınıf Kur'ân okuyanlar gelecektir ki bunlar Allah'tan değil insanlardan menfaat temin etmek için Kur'ân okuyacaklardır."*⁵¹

kastedilen devirler, ilim dallarına ve kullananlarına göre değişiklik arz etmektedir. Hanefî mezhebinde mütekaddimîn ve müteahhirîn dönemlerini ayıran dönüm noktasının hicrî IV. yüzyıl olduğu bazı eserlerde belirtilmekle birlikte geç dönem Hanefî literatüründe mütekaddimîn devrinin V. yüzyılın ortasına kadar sürdüğü belirtilmektedir. Buna göre Ebû Hanîfe ile başlayan mütekaddimîn dönemi, Hanefî fakihlerinden Halvânî'nin vefatı (ö. 452/1060) ile sona ermekte ve bu tarih müteahhirîn döneminin de başlangıcı olmaktadır. (Daha fazla bilgi almak için bkz. Eyyüp Said Kaya, "Mütekaddimîn ve Müteahhirîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32/188).

⁴⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 16/ 37; Ebü'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Ferganî el-Merginânî, *el-Hidâye fi şerhi bidâyeti'l-mübtedî*, thk. Talâl Yusuf (Beyrut: Dâru lhyâ-i Turâsî'l-Arabî, t.y.), 3/238, Muhammed Mustafa Zuhaylî, *el-Kavâidü'l-fikhiyye ve tatbikâtuhâ fi'l-mezâhibi'l-erbaa*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 2006), 1/158.

⁴⁸ Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed Âl Burnû Ebü'l-Hâris el-Ğazzî, *Mevsûatü'l-kavâidi'l-fikhiyye*, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2003), 8: 442. Konunun fikhî kaidesi şu şekilde ifade edilmiştir: (كَلِّ طَاعَةَ يَخْتَصُّ بِهَا الْمُسْلِمُ فَالِاسْتِجَارَ عَلَيْهَا بَاطِلٌ)

⁴⁹ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şu'ayb el-Arnâvûd vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 24/295.

⁵⁰ Ebü Bekr b. Ebî Şeybe Abdullah b. Muhammed b. İbrahim İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbu'l-Muşannef fi'l-ahâdis ve'l-âşâr*, thk. Kemal Yûsuf el-Hût (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998), 2/168; Ebü Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali Beyhakî, *Şu'abu'l-îmân*, thk. Abdülali Abdülhamid Hâmid (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd li't-Tevzî', 2003), 4/195-196.

⁵¹ Muhammed b. İsâ b. Serve Tirmizî, *el-Câmi'u'l-kebîr Sünenü't-Tirmizî*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998), "Fedâilu'l-Kur'ân", 20 (hadis no: 2917).

Sahabeden Ubâde b. Sâmî'ten gelen bir rivayete göre ise kendisi ashâb-ı suffeden birçok kişiye Kur'ân ve yazı yazmayı öğretmiştir. Öğrettiği kişilerden biri kendisine bir ok yayı hediye etmiş, Ubâde de bu yay ile Allah yolunda ok atarım düşüncesiyle kendisine verilen yayı kabul etmiştir. Ubâde başından geçen bu durumu Hz. Peygamber'e iletildiğinde Hz. Peygamber ona: *"Almış olduğun bu yay nedeniyle kıyamette boynuna ateşten bir halka takılması seni sevindirecekse yayı kabul et."* buyurmuştur.⁵²

Konu ile ilgili olarak sonraki dönem (müteahhirîn) Hanefî fakihlerinin temelde iki yaklaşım benimsedikleri görülmektedir. İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) gibi fakihler, Kur'ân öğretimi ve Kur'ân okunması gibi dinî görevler karşılığında herhangi bir ücret alınmasının veya verilmesinin câiz olmadığını ifade etmişler ve mütekaddimîn dönem Hanefî âlimlerinin konu ile ilgili tutumlarını takip etmişlerdir. Ona göre, cevâz verenlerin yaklaşımında teorik olarak bazı açmazlar bulunmaktadır. Zira cevâz yönü itibariyle meseleye bakıldığında kiralama akdinin mahiyeti olan "Bir bedel karşılığında menfaatin başkasına temlikî" durumu gerçekleşmemektedir.⁵³ Burhânüddîn el-Buhârî (ö. 616/1219) ise Kur'ân okunması amacına yönelik yapılan kiralama işleminin mün'akid olmayacağını ifade etmektedir. Zira bu tür bir kıraat işlemi taat niteliği taşıdığı için yapılan kiralama geçersiz olmaktadır. Burhânüddîn el-Buhârî'nin hadis okumak üzerine yapılan kiralama işlemini de aynı kapsamda değerlendirdiği görülmektedir.⁵⁴ Hanefî fakihlerinden Ebû Bekr el-Haddâd'a (ö. 800/1398) göre ise kabir üzerine Kur'ân okunması amacıyla belirli bir süreliğine bir başkasının kiralanması hususunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Âlimlerden bazıları bunu câiz kabul etmezken bazıları ise bu uygulamayı câiz görmektedirler. Haddâd'ın ifadesine göre bu konuda müftâ bih olan fetvâ câiz olması yönündedir.⁵⁵ Her ne kadar Haddâd, tercih edilen görüşün, cevâz fetvası olduğunu belirtmiş olsa da tespit edebildiğimiz kadarıyla Hanefî fîrû-i fıkıh geleneğinde cevâz fetvasını destekleyen bir yaklaşımın yer almamaktadır. Nitekim son dönem Hanefî fakihlerinden İbn Âbidîn'in (ö. 1252/1836) ifadesine göre ücret karşılığında Kur'ân okunmasının cevâzının müftâ bih görüş olduğu doğru değildir. Zira bu konuda müftâ bih olan, ücret karşılığında

⁵² Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabî, t.y.), "Ticârât", 8 (hadis no: 2157); Değerlendirme için bkz. Serahsî, *el-Mebsût*, 4/158; Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî, *İsârü'l-insâf fî âşâri'l-hilâf*, thk. Nasîru'l-alî en-Nâsîr el-Halîlî, (Kahire: Dâru's-selâm, 1987), 337.

⁵³ İbnü'l-Hümâm Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethu'l-kadîr*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, t.y.), 9/98.

⁵⁴ Bkz. Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-Merginânî, *el-Muhtâtu'l-Burhânî*, thk. Abdülkerîm Sâmî el-Cündî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004), 7/483.

⁵⁵ Radiyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed el-Haddâd, *el-Cevheretü'n-neyyire*, (İstanbul: el-Matbaatu'l-Hayriyye, 1322/1904), 1/269.

Kur'ân okunması ile ilgili olmayıp Kur'ân öğretiminin ücret karşılığında yapılmasının cevâzını ifade eden fetvâdır.⁵⁶

Müteahhirîn dönemin önemli âlimlerinden Kâdîhan (ö. 592/1196) başta olmak üzere bazı Hanefî fakihlerinin yalnızca Kur'ân öğretimi niteliğindeki uygulamalara belirli şartlar çerçevesinde cevâz verdikleri görülmektedir.⁵⁷ Kâdîhan tarafından dillendirilen bu fikhî yaklaşım, Belh fukahâsının çoğunluğu tarafından da benimsenip takip edilmiştir.⁵⁸ Bu âlimler, konu ile ilgili sundukları cevâza ilişkin görüşlerinin temelinde özetle şu gerekçelere yer vermektedirler: Erken dönem Hanefî fukahâsının yaşadıkları zaman diliminde hâfız sayısı az olmakla birlikte insanların Kur'ân öğrenmeye istekleri ise oldukça fazlaydı. Ayrıca bu eğitim faaliyetlerini gerçekleştiren hâfızlara devlet tarafından da düzenli bir gelir ödenmekteydi. Bu sebeple erken dönem Hanefî fakihleri ücretle Kur'ân eğitimi verilmesine cevaz vermemişlerdir. Bunun yanında hafızların sınırlı sayıda olmalarını gerekçe göstererek Kur'ân öğretiminin gerçekleşmemesi durumunda Kur'ân'ın zayi olma ihtimalini gerekçe göstererek Kur'ân öğretiminin dinî bir görev ve zorunluluk (vâcip) olduğunu ifade etmişlerdir. Kâdîhan, kendi zamanında ise Kur'ân'a karşı halkın rağbetinin oldukça azaldığını ve devlet hazinesinden hâfızlara verilen ödeneklerin de kesildiğini belirtmektedir. Kâdîhan'a göre bu gibi sebeplerle Kur'ân eğitimi ile ilgilenmesi gereken hâfızlar, geçimlerini sağlayabilmek için doğal olarak farklı iş kollarında çalışmaya başlamışlardır. Bu bakımdan, Kur'ân öğretiminin herhangi bir karşılık alınmadan gerçekleştirilmesi oldukça azalmıştır. Kâdîhan'a göre Kur'ân öğretimi gibi uygulamaların ücret karşılığında yapılmasının yolu açılmaz ise Kur'ân'ın toplumsal zeminde yaygınlığının azalması, hatta unutulması gibi tehlikeli durumların gerçekleşme ihtimali bulunmaktadır.⁵⁹ Kâdîhan tarafından dile getirilen ve savunulan bu fikhî yaklaşımın temelinde istihsân yönteminin bulunduğu söylenebilir. Diğer taraftan cevaz hükmünün günümüzde çoğunluk tarafından benimsenen bir yaklaşım olduğu da kimi kaynaklarda ifade edilmektedir.⁶⁰ İbn Âbidîn'in "Neşrül-arf" adlı eserinde meseleye temas ettiği görülmektedir. İbn Âbidîn'e göre Kâdîhan tarafından dillendirilen gerekçelerle sonraki dönem Hanefî fakihleri; Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Ebû Yusuf (ö. 182/798) ve İmam Muhammed'in (ö. 189/805) ittifakla cevaz vermedikleri ve taat olarak değerlendirdikleri Kur'ân öğretimi gibi uygulamalar karşılığında ücret alınmasına olumlu fetva vermek zorunda kalmışlardır.⁶¹ İbn Âbidîn, "Reddül-Muhtâr" haşiyesinde sonraki dönem Hanefî âlimlerinin konu ile ilgili yaklaşımlarının bütün taatleri kapsayacak şekilde genel

⁵⁶ İbn Âbidîn Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Minhatü'l-hâlik 'ale'l-Bahri'r-râ'ik*, (B.y. Dâru'l-Kütübî'l-İslâmî, t.y.), 5/246.

⁵⁷ Merginânî, *el-Hidâye*, 3/238,

⁵⁸ Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâik*, 5/124; Aynî, *el-Binâye*, 10/282.

⁵⁹ Kâdîhan Ebû'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî, *Fetâvâ Kâdîhân*, thk. Sâlim Mustafa el-Bedrî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 2/226, 227.

⁶⁰ Gazzî, *Mevsûatü'l-kavâidi'l-fıkhiyye*, 8/443.

⁶¹ İbn Âbidîn Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Neşrül-arf fi binâi ba'di'l-ahkâm ale'l-urf*, (Mecmuatü resâil-i İbn Abidîn içerisinde), (by. ty.), 126.

olmadığını ifade etmektedir. Bilakis ilgili meseledeki cevâz fetvası, Kur'ân ve fıkıh öğretimi, müezzinlik ve imamlik görevleri gibi zaruret durumunun bulunabildiği hususlarla sınırlıdır. Bu gibi hususlarda insanların rağbetinin azalmasına bağlı olarak bu gibi hizmetlerin geri kalması şeklinde bir zaruret durumunun meydana gelmesi mümkündür. İbn Âbidîn'e göre ücret karşılığında Kur'ân okunması, her ne kadar toplumsal zeminde yaygınlık kazanmış bir uygulama olsa da bu uygulamanın, dinî yönden kaynaklık değeri taşıyan bir örf olarak kabul edilmesi de mümkün değildir. Zira yaygınlık kazanmış bu durum, "Kur'ân'ı okuyunuz fakat onu faydalanma aracı yapmayınız."⁶² şeklindeki hadise aykırıdır. Nassa aykırı olan örf ve adetin dinî hükümlerin tespitinde itibara alınmayacağı konusunda ise İslam hukukçularının görüş birliği bulunmaktadır. Diğer taraftan İbn Âbidîn, müteahhirîn Hanefî fakihlerinin, Kur'ân okunması için ücret alınmasına değil Kur'ân öğretimi konusunda zaruret sebebiyle olumlu fetva verdiklerini ifade etmekte ve Timurtâşî (ö. 1006/1598) örneğinden hareketle bu konuda oluşabilecek yanlış anlaşılmaya da dikkat çekmektedir.⁶³ Meseleyi değerlendiren İbn Âbidînzâde (ö. 1306/1889) ise âlimlerden bazılarının, müteahhirîn dönem Hanefî âlimlerden nakledilen cevâz fetvasını bütün taatleri (ibadetleri) kapsayacak şekilde yanlış anladıkları (vehm) tespitinde bulunur. Ona göre Kur'ân öğretimi, imâmet ve ezan konularında zaruret kaynaklı bir cevâz çözümlemesi fıkıh geleneğinde bulunmaktadır. Fakat ücret karşılığında Kur'ân tilaveti hususunda ise böyle bir zaruret durumu söz konusu değildir. Ayrıca bu, taatlerin ifâ edilmesi hususunda başkasının kiralananın geçersiz olduğu şeklinde gerçekleşen icmâa da aykırı bir durumdur.⁶⁴ Alınacak ücret konusunda pazarlık yapmak suretiyle Kur'ân öğretmek veya Kur'ân tilaveti icra etmek câiz görülmezken öncesinde herhangi bir anlaşma durumu olmaksızın verilen bir şeyin alınması genel olarak câiz kabul edilmiştir. Çünkü pazarlıksız veya şartsız olarak verilen şeyin ücret olarak kabul edilmesi mümkün değildir. Bunun, hibe veya sadaka olarak yorumlanması daha uygun kabul edilmiştir.⁶⁵

3.2. Diğer Mezhep Fakihlerinin Konuya Dair Yaklaşımları

Şâfiî mezhebinde sevabını bağışlamak amacıyla ücret karşılığında Kur'ân okunmasını, Kur'ân öğretimi ve ezan okunması için gerçekleştirilen kiralama işlemleriyle birlikte câiz uygulamalar kapsamında değerlendiren bir anlayış söz konusudur.⁶⁶ Bu yaklaşımlarına gerekçe olarak sahabeden Ebû Saîd el-Hudrî'nin,

⁶² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 24/295.

⁶³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 6/390.

⁶⁴ İbn Âbidînzâde Alâüddîn Muhammed b. Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dımaşkî, *Qurretü 'uyûni'l-ağyâr li-tekmileti Reddi'l-muhtâr*, (Beyrut: Dârü'l-Fikr, t.y.), 7/242.

⁶⁵ Aynî, *el-Binâye*, 10/ 277.

⁶⁶ Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Ravzatü't-ţâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, thk. Zühreyy eş-Şâvîş, (Beyrut: el-Mektebül-İslâmî, 1412/1991), 5/191; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî, *Tuḥfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc*, (Mısır: el-Mektebetü't-Ticâriyyetü'l-Kübra, 1357/1983), 6/157, 158.

Fatiha sûresini okumak suretiyle bir kişiyi tedavi etmesini, karşılık olarak bir koyun sürüsü almasını ve durum kendisine aktarıldığında Hz. Peygamber'in bunu olumlu karşılayarak kendisine de bir pay ayrılmasını emrettiğine dair rivayeti delil olarak sunmaktadırlar.⁶⁷ Yine İbn Abbas tarafından rivayet edilen "Karşılığında ücret aldığınız vazifelerin en haklı olanı, Allah'ın kitabı karşılığında aldığınız ücrettir."⁶⁸ şeklindeki hadisi de görüşlerine temel almaktadırlar.⁶⁹ Şâfiî fakihlerinden Nevevî (ö. 676/1277) öncesinde şart koşulsun veya koşulmasın Kur'ân öğretimi ve benzeri uygulamalar karşılığında ücret alınmasını câiz olarak değerlendirilmiş, Atâ b. Ebî Rebâh (ö. 114/732) İmam Mâlik (ö. 179/795) gibi fakihleri de bu görüşü benimseyenler arasında zikretmiştir.⁷⁰ Öte yandan İmam Mâlik'in yalnızca Kur'ân öğretimi bağlamında meseleye olumlu yaklaştığı, Kur'ân okunması karşılığında herhangi bir ücret alınmasını uygun görmediği de farklı kaynaklarda ifade edilmektedir.⁷¹ Nitekim Mâlikî mezhebi mensubu âlimlerden, Nevevî'nin ifadesini destekleyen herhangi bir rivâyet bulunmamaktadır. Konuyu değerlendiren Mâlikî fakih İbn Rüşd (ö. 595/1198), âlimler arasındaki görüş ayrılığının ücret karşılığında Kur'ân eğitimi bağlamında olduğunu ifade etmektedir.⁷² Mâlikî fakihlerinden Sahnûn'un (ö. 240/854) tespitine göre İmam Mâlik, sürenin belirli olması şartıyla Kur'ân öğretimi amacıyla gerçekleşen kiralama akdini câiz kabul etmektedir.⁷³

Hanbelî fakihlerinden İbn Kudâme (ö. 620/1223) yalnızca ücretle Kur'ân öğretimi konusunda Ahmed b. Hanbel'den iki görüşün nakledildiğini ifade etmektedir. Birinci rivayete göre böyle bir kiralama işlemi câiz kabul edilirken diğer rivayete göre ise ibadet niteliği taşıyan bu tür uygulamalar karşılığında ücret alınması câiz görülmemiştir.⁷⁴ Mustafa er-Ruhaybânî (ö. 1243/1827) ise Kur'ân okunması amacıyla gerçekleştirilen kiralama uygulamasının câiz olmadığını ve bu hükmün İslam âlimlerinin genel kanaati olduğunu ifade etmektedir. Ruhaybânî'nin ifadesine göre İslam âlimleri böyle bir uygulamadan sevap hasıl olmayacağını da ifade

⁶⁷ İbn Mâce, "Kitabü't-ticâre", 7, (Hadis No: 2156)

⁶⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil Buhârî, *el-Câmi'u'l-müsnedü's-şâhihu'l-muhtaşar min umûri Rasûlillâh ve sünenihî ve eyyâmih*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsir (Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 2001), "İcâre", 16; "Tıbb", 33 (hadis no: 5737).

⁶⁹ Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 6/157, 158; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-Remlî el-Menûfî el-Ensârî, *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*, (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1404/1984), 5/292.

⁷⁰ Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Minhâc fî şerhi Şâhihi Müslim b. Haccâc*, (Beyrut: Dâru İhyâ-i Turâsi'l-Arabî, 1392/1972), 9/214; Benzer tespitler için bkz. Haydar Hatiboğlu, *Sünen-i İbn Mâce Tercemesi ve Şerhi*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, ty.), 6/128.

⁷¹ Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî, *İsârü'l-insâf fî âsâri'l-hilâf*, thk. Nasîru'l-alî en-Nâsir el-Halîlî, (Kahire: Dâru's-selâm, 1987), 337.

⁷² İbn Rüşd Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-mukteşid*, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1425/2004), 4/9.

⁷³ Sahnûn Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1415/1994), 3/430.

⁷⁴ Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Kâfi fî fikhî'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/1994), 2/171.

etmişlerdir.⁷⁵ Cevaz fetvasına delil olarak sunulan Ebû Saîd el-Hudrî'den gelen rivayeti değerlendiren İbn Kayyim el-Cevziyye'nin (ö. 751/1350) ilgili rivayet bağlamında erken dönem Hanefî âlimlerinin yaklaşımına⁷⁶ benzer bir tavır sergilediği hatta düşüncesini daha üst perdeden ifade ettiği görülmektedir. Ona göre rivayet tıbbî uygulamalarla ilgili olup, Kur'ân öğretimi ve okunması karşılığında ücret alınması kesinlikle câiz değildir. Zira bu tür bir uygulama İslam'ın ve Kur'ân'ın tebliği için ücret alınması anlamına gelmektedir ki, böyle bir şeyin câiz görülmesi mümkün değildir. İbn Kayyim'e göre Kur'ân'ın birçok âyetinde Yüce Allah, bu gibi hususlarda peygamberlerine uyarılarda bulunmuştur.⁷⁷ Kur'ân okunmasına yönelik yapılan kiramala işlemi bid'at olarak nitelendiren İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ise, Kur'ân tilaveti veya öğretiminden sonra bile olsa verilen sadaka, hibe veya hediyelerin alınmasının caiz olmadığını ifade etmekte ve sert bir dille tavrını ortaya koymaktadır.⁷⁸

Kur'ân kıraâtının ibadet olma yönüne dikkat çeken Din İşleri Yüksek Kurulu ise ibadetlerin dünyevî bir menfaati elde etmek için değil, sadece Allah rızası için yapılması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Din İşleri Yüksek Kurulunun konuya dair fikhî çözümlemesi şu şekildedir: *"Kur'ân'ın para karşılığında okunması ve okunan Kur'ân karşılığında para verilmesi dinen caiz değildir. Böyle bir okumadan dolayı sevap da yoktur. Bu sebeple bir kimsenin geçmişlerinin ruhuna bağışlamak üzere ücretle Kur'an-ı Kerim okutması, hatim indirtmesi yerine, bizzat kendisinin bildiği sûreleri okuması doğru olur. Ancak pazarlık yapılmadan ve paradan söz edilmeden, Allah rızası için Kur'ân okumuş veya hatim indirmiş olan bir kimseye hediye olarak münasip bir teberruda bulunmakta dinen sakınca yoktur. Ancak bir yörede okunan Kur'an-ı Kerim için para verilmesi örf hâline gelmiş ve her iki taraf da bu durumu biliyorsa, verilen para hediye değil ücrettir. Bu nedenle bu parayı almak helal olmaz."*⁷⁹ Din İşleri Yüksek

⁷⁵ Mustafa b. Sa'd b. Abdeh er-Ruhaybânî, *Metâlibi üli'n-nuhâ fi şerhi Ğâyeti'l-Müntehâ fi'l-fikhi'l-Hanbelî*, (B.y. el-Mektebül-İslâmî, 1415/1994), 3/638.

⁷⁶ Hanefî âlimleri bu hadislerin, Kur'ân'dan okunan dua ve tedavi amaçlı yapılan rukye uygulamaları ile ilgili olduğunu ve bu tür uygulamalar karşılığında ücret alınmasının câiz olduğunu ifade etmektedirler. Rukye yani Kur'ân okuyarak tedavi etme uygulaması salt (mahza) bir ibadet değildir. Bu bakımdan karşılığında ücret alınması câiz olmaktadır. Rukye uygulaması Kur'ân veya başka bir şey ile yapılması arasında hüküm açısından herhangi bir farklılık bulunmamaktadır. Diğer taraftan böyle bir uygulama yerine getirilmesi dinen gereken (vâcip) bir davranış ta değildir. Dolayısıyla karşılığında ücret alınmasında herhangi bir sakınca bulunmamaktadır. (Bkz. Muhammed Ali İbnü'l-Merhûm, *Tehzîbu'l-furûk ve'l-kavâidi's-seniyye fi'l-esrâri'l-fikhiyye*, (el-Furûk'un hâmişinde), (Beyrut, by. ty), 4/20; Türkî, *İsârü'l-insâf*, 338.)

⁷⁷ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkûn an rabbi'l-âlemîn*, (Suudi Arabistan: Dârü İbni'l-Cevzî li'n-neşri ve't-tibâa, 1423 h.), 6: 419. Ayetler için bkz. En'âm, 6/90; Sebe', 34/47; Yâsîn, 36/21.

⁷⁸ İbn Teymiyye Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *el-Fetâvâ'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdukadir Atâ, Mustafa Abdukadir Atâ, (Beyrut: Darü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1408/1987), 4/375,376.

⁷⁹ *Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015), 415.

Kurulu'nun konuya dair yaklaşımında Hanefî fûrû-i fıkıh geleneğinin yerleşik bakış açısını yansıttığı görülmektedir.

Özetle ifade etmek gerekirse İslam hukukçuları tarafından konu bağlamında farklı yaklaşımların ortaya konulduğu görülmektedir. Birgivî Mehmed Efendi'nin de ifade ettiği gibi ücret karşılığında Kur'ân okunmasını uygun gören bir anlayış az da olsa fıkıh geleneği içerisinde yer almaktadır. Diğer taraftan Birgivî'nin de içerisinde yer aldığı İslam âlimlerinin çoğunluğu ve Diyanet İşleri Başkanlığı, ibadet olma yönünü dikkate alarak böyle bir uygulamanın dinen uygun olmadığını ifade etmişlerdir. Kur'ân okumanın ibadet olma yönü dikkate alındığında bu görüşün daha ihtiyatlı ve daha uygun bir yaklaşım olduğu söylenebilir.

SONUÇ

Kur'ân okumak, Müslüman bireyin hayatında önemli bir yeri olan ibadetlerdendir. Bu açıdan her ibadette olduğu gibi Kur'ân okunması ibadetinde de bireyin yalnızca Allah rızasını hedeflemesi asıl olandır. Diğer taraftan ibadet niteliği taşıyan böyle bir uygulamanın belirli bir ücret veya maddî bir menfaat karşılığında icra edilmesi konusu sürekli gündemde olmuş ve bu yönüyle İslam hukukçuları tarafından değerlendirilmeye tâbi tutulmuştur. Konu bağlamında düşüncelerini ifade eden düşünürlerden biri de hicrî 10. asrın önemli âlimlerinden Birgivî Mehmed Efendi'dir. Yaşamış olduğu zaman diliminin toplumsal problemlerine oldukça duyarlı olduğu görülen Birgivî, konu ile ilgili olarak müstakil bir risale yazmış ve düşüncelerini üst perdeden denilebilecek tarzda ifade etmiştir. Birgivî söz konusu çalışmasında önceki dönem âlimlerinin konuya dair yaklaşımlarını bir adım ileri taşımış ve meseleyi güçlü bir mantıksal zeminde incelemiştir.

Herhangi bir maddî menfaat karşılığında Kur'ân okunması ve bu kapsamda değerlendirilen konularla ilgili olarak cevaz fetvası benimseyen az sayıda İslam âlimleri bulunmakla birlikte konuyla ilgili olarak gelenek içerisinde kabul görmüş yerleşik bakış açısının genel anlamda olumsuz olduğu görülmektedir. Birgivî'nin de geleneksel bu bakış açısını büyük oranda takip ettiği görülmektedir. Zira o, ücret karşılığında Kur'ân okunması uygulamasını, ücret karşılığında Kur'ân veya fıkıh öğretimi, müezzinlik ve imamlık görevlerinin ifa edilmesi gibi uygulamalardan farklı değerlendirmektedir. Ona göre bu gibi uygulamalar salt ibadet özelliği taşımadıkları veya vasıta olma niteliğine sahip oldukları için Kur'ân okunması ibadetinden farklılık arz etmektedirler. Bu anlamda Birgivî'nin, kendisinden önceki yaklaşımları sentezlediği ve konuya daha net bir bakış açısı kazandırdığı ifade edilebilir. Birgivî tarafından savunulan fikhî çözümlemenin ihtiyatlı olmasının yanında teorik arkaplanının daha güçlü olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel, Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şu'ayb el-Arnâvûd vd. 50 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

- Atâî, Nev'izâde. *Hadâiku'l-hakâik fî tekmeleti's-şakâik*. haz. Abdülkadir Özcan. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1989.
- Arslan, Ahmet Turan. *İmam Birgivî Hayatı, Eserleri ve Arapça Tedrisatındaki Yeri*. İstanbul: Seha Yayınları, 1992.
- Arslan, Ahmet Turan. "İmam Birgivî'nin Hayatı, Şahsiyeti ve Eserleri". *İmam Birgivi Sempozyumu*. ed. Mehmet Şeker, 18-32. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Aynî, Ebû Muhammed Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-. *el-Binâye fî şerhi'l-Hidâye*. thk. Emîn Sâlih Şaban. 13 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Basım, 1420/2000.
- Bâbertî, Ekmelüddîn Muhammed b. Mahmûd b. Ahmed el-. *el-İnâye şerhu'l-Hidâye*. 10 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *Şu'abu'l-îmân*. thk. Abdülali Abdülhamid Hâmid. 14 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd li't-Tevzî', 2003.
- Birgivî, Muhammed b. Pir Alî er-Rumî. *Resâilü'l-Birgivî*, thk. Ahmed Hâdî el-Kassâr, Lübnan: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011.
- Birgivî, Muhammed b. Pir Alî er-Rumî. *Îkâzü'n-nâimîn ve ifhâmü'l-kâsırîn*, (Resâilü'l-Birgivî içerisinde), thk. Ahmed Hâdî el-Kassâr, Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2011, (83-90).
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil. *el-Câmi'u'l-müsnedü's-şahîhu'l-muhtaşar min umûri Rasûlillâh ve sünenihî ve eyyâmih*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır. 9 Cilt. Beyrût: Dâru Tavki'n-Necât, 2001.
- Bursalı Mehmet Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. 3 Cild. İstanbul: Meral Yayınları, ty.
- Cengiz, Osman. XVI. Yüzyıl Osmanlı Düşüncesinin Kaynakları (Çivizâde-Ebussuûd-Birgivî). Denizli: Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2018.
- Cevziyye, İbn Kayyim. *İ'lâmü'l-muvakkîn an rabbi'l-âlemîn el-*. 4 Cilt. Suudi Arabistan: Dârü İbni'l-Cevzî li'n-neşri ve't-tibâa, 1423.
- Demirci, Mehmet. "Birgivi ve Tasavvuf". *İmam Birgivi Sempozyumu*, ed. Mehmet Şeker, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994. (29-37)
- Din İşleri Yüksek Kurulu Fetvalar*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.
- Kâdîhân, Ebû'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî. *Fetâvâ Kâdîhân*. thk. Sâlim Mustafa el-Bedrî. 3 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Basım, 2009.
- Ğazzî, Muhammed Sıdkî b. Ahmed b. Muhammed Âl Burnû Ebû'l-Hâris el-. *Mevsûatü'l-kavâidi'l-fikhiyye*. 12 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-Risâle, 2003.

- Haddâd, Radiyyüddîn Ebû Bekr b. Alî b. Muhammed el-. *el-Cevheretü'n-neyyire*. 2 Cilt. İstanbul: el-Matbaatu'l-Hayriyye, I. Basım, 1322/ 1904.
- Hatiboğlu, Haydar. *Sünen-i İbn Mace Tercemesi ve Şerhi*. 10 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, ty.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Fikr, II. Basım, 1412/1992.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Minhatü'l-hâlik 'ale'l-Bahri'r-râ'ik*. 8 Cilt. B.y. Dârü'l-Kütübi'l-İslâmî, 2. Basım, t.y.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Neşrü'l-arf fi binâi ba'di'l-ahkâm ale'l-ürf*. (Mecmuatü resâil-i İbn Abidîn içerisinde), (by. ty.)
- İbn Âbidînzâde, Alâüddîn Muhammed b. Muhammed Emîn b. Ömer el-Hüseynî ed-Dımaşkî. *Qurretü 'uyûni'l-ahyâr li-tekmileti Reddi'l-muhtâr*. Beyrût: Dârü'l-Fikr, t.y.
- İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr b. Ebî Şeybe Abdullah b. Muhammed b. İbrahim. *el-Kitābu'l-Muşannef fi'l-aḥādīṣ ve'l-āṣār*. thk. Kemal Yûsuf el-Hût. 7 Cilt. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1998.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî. *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt, Beyrût: Dârü'l-Fikr, t.y.
- İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed el-Cemmâilî el-Makdisî. *el-Kâfi fi fikhil-İmâm Ahmed b. Hanbel*. 4 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Basım, 1414/1994.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabî, t.y.
- İbnü'l-Merhûm, Muhammed Ali. *Tehzîbu'l-furûk ve'l-kavâidi's-seniyye fi'l-esrâri'l-fikhiyye*. (el-Furûk'un hâmişinde), 4 Cilt. Beyrut: by. ty.
- İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muḫteşid*. 4 Cilt. Kahire: Dârü'l-Hadîs, 1425/ 2004.
- İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbâs Takıyyüddîn Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî. *el-Fetâvâ'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdukadir Atâ, Mustafa Abdukadir Atâ. 6 Cilt. Beyrût: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, I. Basım, 1408/ 1987.
- Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-. *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fi tertîbi's-şerâ'i'*. 7 Cilt. Beyrût: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, II. Basım, 1406/1986.
- Kaya, Eyyüp Said. "Nâdirü'r-Rivâye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/ 278-280. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.

- Kaya, Eyyüp Said. "Mütekaddimîn ve Müteahhirîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/188-189. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Koca, Ferhat, "İbadet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/240-247. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Martı, Huriye. *Birgivî Mehmed Efendi*. (Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni), İstanbul: İnsan Yayınları, 2015.
- Mergînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Ferganî el-. *el-Hidâye fî şerhi bidâyeti'l-mübtedî*. thk. Talâl Yusuf. 4 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâ-i Turâsi'l-Arabî, t.y.
- Mergînânî, Burhânüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Abdilazîz el-Buhârî el-. *el-Muhtû'l-Burhânî*. thk. Abdülkerîm Sâmî el-Cündî. 9. Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2004.
- Nevevî, Ebû Zekeriyya Yahya b. Şeref b. Mürî en-. *Ravzatü't-ţâlibîn ve 'umdetü'l-müttaķîn*. thk. Züheyr eş-Şâvîş. 12 Cilt. Beyrût: el-Mektebü'l-İslâmî, III. Basım, 1412/1991.
- _____. *el-Minhâc fî şerhi Şahîhi Müslim b. Haccâc*. 9 Cilt. Beyrût: Dâru İhyâ-i Turâsi'l-Arabî, II. Basım 1392/1972.
- Özkan, Mehmet. "İmam Birgivî'nin (929-981/1523-1573) Fıkıh İlmindeki Yeri". *Balıkesirli Bir İslam Âlimi İmam Birgivî Sempozyumu*. ed. Mehmet Bayyığit vd. 1/155-187. Balıkesir: Balıkesir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2019.
- Öztürk, Said. "Kassâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/579-582. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Remlî. Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Ahmed b. Hamza er-. *Nihâyetü'l-muhtâc ilâ şerhi'l-Minhâc*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1404/1984.
- Ruhaybânî, Mustafa b. Sa'd b. Abdeh er-. *Metâlibi ûli'n-nuhâ fî şerhi Ğâyeti'l-müntehâ fî'l-fikhi'l-Hanbelî*, 6 Cilt. B.y. el-Mektebü'l-İslâmî, 1415/1994.
- Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb et-Tenûhî. *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, I. Basım, 1415/1994.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-. *el-Mebsût*. XXX Cilt. Beyrût: Dâru'l-Ma'rife, 1414.
- Türkî, Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-. *İsârü'l-insâf fî âsâri'l-hilâf*. thk. Nasıru'l-alî en-Nâsır el-Halîlî. Kahire: Dâru's-selâm, 1987.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ b. Serve. *el-Câmi'u'l-kebîr Sünenü't-Tirmizî*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1998.
- Yüksel, Emrullah, "Birgivî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 6/ 191-194. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.

Zeylaî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî b. Mihcen b. Yûnus es-Sûfî el-Bârîf ez-. *Tebyînü'l-haqqâ'îk şerhu Kenzi'd-deqqâ'îk*. 6 Cilt. Kahire: Matbaatü Bulâk el-Emîriyye, I. Basım, 1313.

Zuhaylî, Muhammed Mustafa. *el-Kavâidü'l-fikhiyye ve tatbikâtuhâ fi'l-mezâhibi'l-erbaa*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-fikr, 2006